

SVECI I SVETOST U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Josip Leonard TANDARIĆ

U ovom prikazu nemoguće mi je dati cjelovit prikaz autora i djela koji u hrvatskoj književnosti govore o svecima i o svetosti. Iz mnoštva građe kojima hrvatska pismenost i književnost obiluje moram odabrati samo ono što u najstrožem smislu osvjetljava zadani naslov.* Cilj mi je pokazati kako je koje razdoblje hrvatske književnosti prikazivalo sveca i kakav se lik sveca, kakav tip svetosti predlagao našem vjerniku. U okviru ovoga tečaja trebalo bi pokazati — ako je to moguće — što se sve iz književnih izvora nataložilo u svijesti našeg vjernika kao pojam i predodžba o svecu i kao poziv na svetost.

Iako bi bibliografski pregled svetačkih životopisa i tzv. nabožnih tekstova koji su kroz nekoliko stoljeća niknuli u našoj književnosti bio doista vrlo velik, svima nam je poznata činjenica da smo na mucu ako želimo ozbiljnom, naobraženom vjerniku pružiti tekst koji bi mu imao pomoći da oblikuje svoju kršćansku fizionomiju. Većina naime tekstova do kojih možemo doći potječu iz nekog drugog vremena i nije ni u kom slučaju razrada onoga što se moglo pročitati na zadnjoj strani programa ovogodišnjeg pastoralnog tečaja.

S obzirom na način kako se pristupa svecu, svetačkom životu, svetosti uopće, u hrvatskoj književnosti možemo razlikovati nekoliko razdoblja. Mislim da se periodizacija na srednji vijek, renesansu i barok, ako odustanemo od razmatranja onoga što smatramo »novijom književnosti«, s pravom može primijeniti i na hagiografsku i uopće nabožnu pismenost i književnost.

Hrvatska srednjovjekovna književnost, uz neznatne iznimke, sastoji se upravo od nabožnih sadržaja, i svetački su životopisi u njoj redovita pojava, bez obzira u kakvoj književnoj vrsti susrećemo te sadržaje, da li npr. u svetačkim legendama, mirakulima, pjesmama ili skazanjima. Premda do nas dopri sačuvani životi različitih svetaca (spomenimo npr. sv. Jeronima, sv. Nikolu, sv. Aleksija ili sv. Mariju Magdalenu i sv. Katarinu, jer je nemoguće sve nabrojiti), štovanje Marijino zauzima u našim srednjovjekovnim tekstovima svakako povlašćeno mjesto. Tzv. mirakuli Majke Božje, srednjovjekovna nabožno-

* Temeljiti pristup problemu o kojem je ovdje riječ zahtijevao bi mnogo prostora i mnogo vremena. Zato je, bar donekle, opravdan mogući prigovor da je ovaj prikaz ponešto jednostran, a svakako pojednostavljen. Građu nisam namjerno proširio, već je ostavljam onakvu kako sam je iznio na tečaju. Odustao sam također od navođenja literature, jer bi ono u ovom slučaju bilo bespredmetno, budući da naša hagiografska baština nije bila obrađivana sa stajališta koje je ovdje zadano.

-poučna novela, štivo su koje nas i danas iznenađuje svojom neposrednošću. Jer, Marija je u mirakulima ljudsko biće, žena koja ne osuđuje samo grijeh nego naprosto suosjeća s čovjekom koji je zbog svoga grijeha u nevolji i želi mu pomoći. A vrlo je važno još nešto: u tim priprostim novelama sav je ljudski rod grešnički, i nasilni plemići, i pohlepni biskupi, i loši svećenici, i razvratni redovnici, i posrnule redovnice, i ljudi iz puka; svima je potreban zagovor Marijin, kajanje, čišćenje i pokora. Bog je svima potreban — to je zaključak koji se nameće čitaocu toga štiva.

A kako je iskreno i neposredno naš srednjovjekovni pjesnik doživljavao Mariju, neka nam pokažu prosti stihovi jedne pjesme:

Dajte mi ga skoro, dajte mi ga!
Ne krzmajte mi ga dati,
ja sam njega tužna mati.
Mrtva sina prijemaše,
k srdašcu ga pritiskaše,
vse mu rane celivaše,
slzami je opiraše.
Po krili ga prostiraše,
vsa se nad njim rasčinjaše.

Ne treba previdjeti da u srednjovjekovnim svetačkim legendama ima mnogo neuvjerljivoga i nestvarnoga, ali nas iznenađuju odlomci u kojima su sveci pravi, posve obični ljudi, ljudi sa srcem i ljudskim osjećajima — crta koju je uzalud tražiti u kasnijim tekstovima. U jednom skazanju nalazimo stihove u kojima »Marija Jakovljeva kripi mater Isusovu« ovako:

Ne hti tuko tugovati,
ni se tuko plaću dati,
jer prî roka, Božja mati,
podobno se ni skončati.
Videć tebe slatki sin tvoj
gorčiji je v tugi svojoj.
.
.
.
Kâ mu imaš bit kripljenje,
ne budi mu umorenje!

Naviknuti na drugačije životopise, ne bismo li mi očekivali veću »dostojanstvenost« i »hrabrost« u podnošenju patnje?

I na koncu ono što smatram najdragocjenijim za ovo razdoblje naše književnosti: Krist je ovdje glavni lik, napose u skazanjima, kojih je mnogo i različita sadržaja: Od porođenja Gospodinova, Muka Spasitelja našega, ili Mišterij vele lip i slavan od Isusa kako je s križa snet i v grob postavljen, ili Uskrsnuće Isukrstovo.

Bila bi nepravda ne spomenuti bogatstvo naših crkvenih pjesama, onih koje se još danas pjevaju, premda osiromašene prevođenjem na književni jezik, i onih koje su danas zaboravljene ostale samo u požutjelim pjesmaricama. Njihovu teološku razinu tek bi trebalo ocijele-

niti, no može se već sada reći: bile su vrlo dobar katekizam naših pradjedova.

Hrvatska renesansna književnost, gledana u cjelini, ispunjena je sadržajima različitim od srednjovjekovne književnosti. Javlja se i ovdje religiozne teme (spomenimo npr. dum Mavra Vetranovića!), no religiozni sadržaji ipak su u ovo doba u pozadini. Ipak jedan lik visoko iznad svojih suvremenika strši i po svom kršćanstvu nadilazi svoje vrijeme. To je Marko Marulić. U doba obnavljanja i oživljavanja poganskih motiva u umjetnosti, Marulić upravo s obzirom na predmet kojim se bavimo nastavlja najbolje tradicije srednjega vijeka. Kao vjernik iskreno želi djelovati na svoje vrijeme i svjestan je »da primjeri više negoli upute i pravila« koriste za kršćanski život, pa sastavlja glasovitu knjižicu »De institutione bene beateque vivendi per exempla sanctorum«. Primjeri su kratki, vrlo jasni i primjereni životu. Krist treba da bude uzor kršćaninu, i Marulić polemizira sa svojim suvremenicima, humanističkim pjesnicima, pa u djelu »De laudibus Herculis« (1523) u dijalogu između pjesnika i klerika pokazuje neopravdanost da se uzdiže Herkul kad je Krist napravio veća djela, pa je, prema tome, i kršćanska krepost — po Kristovu uzoru — vrednija od humanističke vrline. U djelu »De humilitate et gloria Christi« (1519) prekora poroke svećenstva, dok u dijaloškoj pjesmi »Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce« vrlo toplo i jednostavno iznosi razgovor između kršćanina i Krista.

Ne zaboravimo Marulićevu *Juditu*: svetac je čovjek suočen s problemima svoga vremena i odgovornošću za to vrijeme; Judita se boji, koleba, ali i pouzdaje u Boga, moli se i poduzima sve da spasi svoj narod, služeći se kod toga i ženskom ljepotom i lukavošću. Uostalom, ne piše li to onaj Marulić koji hrvatski pjeva »Molitvu suprotiva Turkom« i piše latinsko pismo papi Hadrijanu VI iznoseći mu naše tegobe i moleći novčanu pomoć za hrvatske gradove koji se odupiru Turcima?

Razdoblje *katoličke obnove* ili *protureformacije* u književnoj se povijesti radije naziva *barokom*, i to opravdano. Imena pisaca iz toga razdoblja i nazivi njihovih djela poznati su nam. To su npr. »Suze sina razmetnoga« Ivana Gundulića, »Mandaljena pokornica« Ivana Bunića Vučićevića, »Uzdasi Mandaljene pokornice« Ignjata Đorđića, itd. Naslovi se čine veoma religioznima, ili ih bar proglašuju takvima. Ipak je to u prvom redu lijepa književnost zasnovana na religioznim motivima. Obraćanje koje u tim djelima susrećemo ipak je — u cjelini uzeto — razočaranje nad prolaznošću ovoga svijeta. A pokornice u pustinji postaju još ljepše kad u tuzi raspuste svoje bujne kose i kad im se u očima pojave biseri suza. Ima u tom pjesništvu apstraktnog religioznog razmišljanja, no opću atmosferu dočarat će nam naslov jednog poglavlja iz jednog od najboljih djela ove vrste. Mislim na djelo »Sveta Rožalija, panormitanska divica, nakićena i ispivana po Antunu Kanižliću, Požežaninu« (Beč 1780). Ne zaboravimo: »nakićena i ispivana«. A naslov poglavlja: »Radost špilje i kupanje slavića; Rožalija čuvši slavića prilikuje sebe duhovniku koji tri stotine godina za pticom jest hodao i razmišlja radost nebesku«. — U nekim poglavljima govori se o Kristu, ali nekako usput. Pisci se natječu čija će pokornica biti ljepše »nakićena« — u smislu baroka.

Nasuprot ovoj književnosti o svecima stoji nekoliko imena pisaca kojih je rad bio usmjeren poučno ili propovjednički. Najpoznatiji su među njima: Juraj Habdelić, Juraj Mulih, Matija Divković, Štefan Zagrebec, Hilarion Gašparoti, Šimun Glavinić i dr. Napisali su mnogo; iz njihova pera proizašla je čitava biblioteka djela u kojima je ostala zabilježena slika njihova vremena i njihov sud o tom vremenu. Primjer koji ovdje odabiremo nikako nije slika svega što su napisali. No, tražimo li uzor koji oni predlažu, čini mi se da ga možemo pronaći u liku prosjaka (u Habdelićevu »Zrcalu Marijanskom«), prosjaka kome je svaki dan dobar, koji nikad nije nesretan, kome se uvijek događa upravo ono što želi jer se on posve podložio volji Božjoj, i teolog koji s njime razgovara može mu samo zavidjeti na duševnom miru. odveć rijetko događalo.

Takvih je primjera bezbroj, i oni se kod jednoga pisca zovu *prilika*, kod drugog *ežempal*, kod trećega *pelda*, ili kako slično, i u njima je osobito često prikazana strahota pakla ili pak ljepota neba. Tako, npr. u slici o paklu dva brata razbojnika slušaju propovijed, jedan se obraća i postaje redovnik, drugi ustraje u zlu, umire i nakon smrti javlja se svome bratu. Ali od njega ostaje u samostanu toliki smrad da se samostan mora preseliti. Nasuprot tome u slici o raj u redovnik odlazi u šumu i zaustavlja se slušajući slavuju. Kad se vrati u samostan, ne pozna nikoga, niti pak njega prepoznaju; po imenu ustanove da je živio pred 240 godina. Zaključak: slavuj je bio anđeo Božji, a užitek u slušanju pjesme bio je predokus radosti u raj u. I ovakve »prilike« nižu se bez kraja, često veoma domišljato, u svoje vrijeme možda i rječito. Ako se pak govori o svecima, oni su svakako čudotvorci, ljudi savršeni od prvoga daha, lišeni ovozemaljskih briga, bez osobne religiozne drame. Ne preostaje drugo već da kažemo: Admirandi — non imitandi.

Bilo bi nepravедno potcijeniti ljude koji su ova djela pisali. Napravili su vrlo mnogo, njihov je trud danas neprocjenjiv. Ali, pripadali su svome vremenu. A kad su zaboravili na klišeje, znali su progovoriti tako životno i uvjerljivo (npr. Habdelić ili Laštrić)! To se, nažalost,

Tako smo stigli do XIX i XX st. U doba *romantizma* i *realizma* nabožna se književnost posve odvojila od beletristike, a književna kritika postala često nepravédna prema hagiografskim tekstovima (I. Kršnjavi, V. Deželić, S. Košutić). Pojavilo se i dobrih, historijski utemeljenih životopisa svetaca. Ali, nasljeđe baroka u prevelikom dijelu nabožne naše lektire ostalo je prisutno. Mislim na tekstove u kojima se na kršćanski život prisiljava slikama zmija oko vrata, kaljuža do grla, ljljanima, vitezovima i kraljevnama, najraznovrsnijim bolestima — samo ne religioznim, kršćanskim razlozima. (U takvoj literaturi hereze su nemoguće, ali su posljedica česte izobličene ličnosti.) Nije to ipak opća značajka naše suvremene religiozne literature. Imamo danas i drugoga štiva, i neka mu je sretan put do čitalaca.